

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ІНСТИТУТ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

MIGRATION & LAW

VOLUME 2, ISSUES 1-2

2022

MIGRATION & LAW

VOLUME 2, ISSUES 1-2

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB № 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management
15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК № 4714 as of 23 April 2014
Co-founder: Institute of Modern Educational Technologies
9 Gnata Yury Str, Kyiv, Ukraine, 03148

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category «B») in public administration, law, sociological and political sciences (specialties: 052 - Political science, 054 - Sociology, 081 - Law, 281 - Public management and administration) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No 320 and 06 Jul 2022 No 530

EDITORIAL BOARD

KURYLIUK Yurii – Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (Legislation Institute of Verkhovna Rada of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (Legislation Institute of Verkhovna Rada of Ukraine)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNIAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (National Aviation University)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (Petro Mohyla Black Sea National University)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YAGUNOV Dmytro, DSc in Polit., PhD in Public Adm. (Vasyl Stus Donetsk National)

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUCIUNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University, Lithuania)
GÓRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
ŽÁK Radim, PhD in Phil. (International Centre for Migration Policy Development, Austria)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
MATEVOSYAN Vardan, PhD in Polit. (European Regional Academy, Armenia)
MOSKALU Violeta, PhD in Public Adm. (University of Lorraine, France)
SELIVANOV Andrey, PhD in History (Belarusian State University, Belarus)
TRAUNER Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defense, Czech Republic)

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com
Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management
(minutes № 4 as of 12 July 2022)

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW

VOLUME 2, ISSUES 1-2

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 24750-14690Р від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Співзасновник: Інститут сучасних освітніх технологій

Україна, 03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 9.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 052 - Політологія, 054 - Соціологія, 081 - Право, 281 - Публічне управління та адміністрування) відповідно до наказу МОН України від 07.04.2022 № 320 та від 06.06.2022 № 530

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій – головний редактор, д.ю.н., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Інститут законодавства Верховної Ради України)

БОРТНИК Надія, д.ю.н., проф. (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)

ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)

КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Інститут законодавства Верховної Ради України)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)

МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського)

НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр. (Адміністрація Держприкордонслужби України)

ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Еліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)

РАДЗІВІЛЛ Олександр, к.ю.н., доц. (Національний авіаційний університет)

СІЦІНСЬКА Майя, д.держ.упр. (Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова)

ФІЛІППОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)

ФІЛІПОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)

ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П. Могили)

ЯГУНОВ Дмитро, д.політ.н., к.держ.упр., доц. (Донецький національний університет ім. В. Стуса)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)

БУЧЮНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромеріса і Університет Вітаутаса Великого, Литва)

ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)

ГУРНИ Агата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)

ЖАК Радім, PhD in Phil. (Міжнародний центр розвитку міграційної політики, Австрія)

КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)

МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)

МАТЕВОСЯН Вардан, PhD in Polit. (Європейська регіональна академія, Вірменія)

МОСКАЛУ Віолета, PhD in Public adm. (Університет Лотарингії, Франція)

ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)

ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210

тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»
(протокол № 4 від 12 липня 2022 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

TABLE OF CONTENTS

1. Міграція та кліматичні зміни: політико-правовий аспект /
Migration and climate change: political and legal aspect
Малиновська Олена /
Malynovska Olena 5
2. Наслідки сучасної міграційної політики Європейського Союзу /
Consequences of the modern migration policy of the European Union
Філіппова Вікторія, Лопушинський Іван, Плющ Руслан /
Filippova Viktoriia, Lopushynskiy Ivan, Pliushch Ruslan 26
3. Соціологічний вимір міграційних процесів в сучасному українському суспільстві / Sociological dimension of migration processes in the modern Ukrainian society
Позднякова-Кирбят'єва Елліна, Мосаєв Юрій /
Pozdniakova-Kyrbiatieva Ellina, Mosaiev Yurii 41
4. Посилення охорони та захисту державного кордону в умовах масового напливу мігрантів / Strengthening security and protection of the state border in conditions of a mass influx of migrants
Нікіфоренко Володимир, Віхтюк Андрій /
Nikiforenko Volodymyr, Vikhtiuk Andriy 56
5. Імміграційна служба та політика контролю в очах українців з нерегульованим статусом у Великобританії / Immigration enforcement and control policies in the eyes of irregular Ukrainians in the UK
Лашина Ірина, Чех Мирослава, Василиця Оксана /
Lapshyna Iryna, Chekh Myroslava, Vasylytsya Oksana 71

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

SOCIOLOGICAL DIMENSION OF MIGRATION PROCESSES IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Елліна Позднякова-Кирбят'єва¹, Юрій Мосаєв²

*Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія
(вул. Наукове містечко, 59, м. Запоріжжя, 69000)*

Ellina Pozdniakova-Kyrbiatieva, Yurii Mosaiev

*Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy
(59, Naukove mistechko, Zaporizhzhia, Ukraine, 69000)*

Отримано: 18.11.2021. Затверджено: 03.02.2022

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються міграційні процеси сучасного українського суспільства з використанням соціологічної методології. Проаналізовано диспозицію міграційних процесів в перші роки української незалежності та феномен позитивного міграційного сальдо, що був зафіксований в Україні в період з 1991 по 1994 роки. В рамках статті проаналізовано основні причини та канали, через які здійснювалася міграція в перші роки відновленої української незалежності. За допомоги методології структурного функціоналізму описано процес формування історичної соціальної пам'яті українців крізь призму важких та невдалих соціально-економічних трансформацій молодих суспільних інститутів та їх дисфункційну кризу. В статті досліджено роль трудової міграції в рамках активних міграційних процесів на протязі всього періоду відновленої української незалежності та її основні причини та вектори. Розглянуто міграційні процеси, що активізувалися в 2014 році після анексії Криму та проведення операцій АТО та ООС на окремих територіях Донецької та Луганської областей та роль внутрішньо переміщених осіб на соціальні інституції та соціальні процеси сучасного українського суспільства. Проаналізовано актуальні соціологічні дослідження з міграційної тематики та зроблені висновки і висловлені прогнози з приводу подальшого розвитку міграційних процесів в Україні, зокрема досліджено актуальність схильності та можливої еміграції серед молоді. В статті проаналізовано тренд імміграції до України громадян розвинених країн арабського світу та авторитарних країн пострадянського світу, а також запропоновано соціальні механізми вирівнювання міграційного сальдо в короткостроковій та середньостроковій перспективах, які зосереджуються на формуванні середньострокової і довгострокової національної міграційної політики та

¹ доктор соціологічних наук, професор; orcid 0000-0002-2945-380X; e-mail: cobrian1982@gmail.com

² кандидат соціологічних наук, доцент; orcid 0000-0002-6638-3265; e-mail: klok5000@ukr.net

підвищення стандартів соціальної політики в країні та впровадження активної національної міграційної політики.

Ключові слова: міграція; міграційне сальдо; четверта хвиля української міграції; соціальні інститути; соціологічний аналіз міграційних процесів.

ABSTRACT

The article examines the migration processes of modern Ukrainian society using sociological methodology. The paper analyzes the disposition of migration processes in the first years of Ukrainian independence and the phenomenon of positive migration balance, which was recorded in Ukraine in the period from 1991 to 1994. The article analyzes the main reasons and channels through which migration took place in the first years of restored Ukrainian independence. Using the methodology of structural functionalism, the process of forming the historical social memory of Ukrainians through the prism of difficult and unsuccessful socio-economic transformations of young social institutions and their dysfunctional crisis is described. The article examines the role of labor migration in the framework of active migration processes throughout the period of restored Ukrainian independence and its main causes and vectors. The article examines migration processes that intensified in 2014 after the annexation of Crimea and anti-terrorist operation and environmental protection operations in some Donetsk and Luhansk regions and the role of internally displaced persons in social institutions and social processes of modern Ukrainian society. The current sociological research on migration issues is analyzed and conclusions are made and forecasts are made on the further development of migration processes in Ukraine, in particular, the relevance of propensity and possible emigration among young people is studied. The article analyzes the trend of immigration to Ukraine of citizens of developed countries of the Arab world and authoritarian countries of the post-Soviet world. The article proposes social mechanisms for equalizing the migration balance in the short and medium term, which focus on the formation of medium and long-term national migration policy and raising social policy standards in the country and implementing an active national migration policy.

Key words: migration; migration balance; fourth wave of Ukrainian migration; social institutions; sociological analysis of migration processes.

I. ВСТУП

Український народ, який тривалий час не мав власної незалежності, був активно задіяним у міграційних процесах. Прийнято виділяти кілька хвиль української міграції, але слід зазначити, що крім добровільної міграції через пошук кращих умов для самореалізації можна виділити і практики примусового переміщення українців в рамках імперських проектів, до яких входили українські землі. Можна стверджувати, що міграція відіграла значну роль в становленні української нації та в процесі формування і відновлення української незалежності через діаспору, що зберігала соціокультурні традиції українського народу та лобювала міжнародну підтримку молодій українській державі у перші роки після відновлення української незалежності у 1991 році. В той же час складні перипетії трансформації української

економіки та інших соціальних інституцій призвели до катастрофічного зменшення кількості українського населення у тому числі і за рахунок від'ємного міграційного сальдо. Сьогодні, на початку другої декади XXI століття, українській державі та основним інституціям сучасного українського суспільства слід визначити вектори подальшого розвитку української держави, українського суспільства та українства як етносу. Одним з ключових компонентів, що впливає на зазначені процеси і вимагає всебічного дослідження науковців з різними спеціалізаціями, є міграція. Так як міграційні процеси, що протікають в країні, є визначними як в сфері розвитку економіки так і соціальних процесів. Тому можна стверджувати, що модель подальшого розвитку української держави та українського суспільства у значній мірі буде залежати від міграційних процесів, що будуть актуальними на той час, хоча за інерцією на них вже впливають міграційні процеси, що протікають сьогодні та протікали в минулому.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Мета дослідження полягає в соціологічному аналізі міграційних процесів в рамках сучасного українського суспільства. Метод структурного функціоналізму дозволив виявити перманентну функціональну кризу функціонування суспільних інституцій, що спровокували міграційні процеси, які призводять протягом більшості років української незалежності до негативного міграційного сальдо. Метод історичного аналізу дозволив скласти ретроспективу міграційних процесів в різні роки становлення української держави. Контент-аналіз вторинної соціологічної інформації дав можливість оцінити міграційний потенціал сучасної української молоді. Методи прогнозування та моделювання дозволили оцінити потенціал приросту українського населення за рахунок пострадянських країн та країн, що гостро страждають від наслідків локальних і глобальних кліматичних змін.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Українська нація пережила чотири хвилі міграції¹. Три з цих хвиль протікали на території інших країн, під окупацією яких перебували українські землі, і лише четверта хвиля протікала за років

¹ Трощинський В., Шевченко А. (1999). Українці в світі. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 352 с.

української незалежності. Основні причини перших трьох хвиль міграції були політичні та економічні. До політичних слід віднести неможливість розвиватися на рідній землі в україноцентричному соціокультурному полі через антиукраїнську політику Російської імперії, СРСР, Австро-Угорської імперії та економічних, які полягали у неможливості отримати економічні права та свободи, в особливості на використання землі, що кілька сотень років було наріжним наративом українцям на всіх територіях українських земель. Феномен же четвертої хвилі міграції це вже продукт сучасної доби і в більшості випадків справа йде про трудову міграцію, яка стала домінуючою причиною останньої хвилі української міграції.

У 1991 році українська держава відновила власну незалежність і міграційні процеси отримали новий поштовх. Через специфічність соціальних відносин на території СРСР перші місяці та роки української незалежності відбулися сценарії відтермінованої міграції. В українській енциклопедії сучасності зазначається «у 1991 для всього населення України було зафіксовано природне зменшення, що систематично посилювалося упродовж наступних років. Водночас саме міграційний приріст на початку 1990-х рр., який 1991–1992 досяг 439 тис. осіб, перекрив природний убуток і забезпечив у підсумку зростання чисельності населення за цей час майже на 300 тис. осіб»¹. Зазначений демографічний феномен пояснюється тим, що в рамках відкладеної міграції відбулась міграція не тільки національних меншин, що змогли емігрувати на свою історичну батьківщину в рамках програм повернення співвітчизників Німеччини та Ізраїлю, так і осіб, що мали родичів в українській діаспорі Канади, США та країн Південної Америки та на прикордонних територіях Польщі, Угорщини та Словаччини, але у кількісному вимірі ця кількість мігрантів виявилася не значною у порівнянні з більш ніж 0,5 мільйонів мігрантів, що переїхали до України з колишніх пострадянських республік. Подібний стан речей зумовлений тим, що через відсутність сприятливих умов до міграції та негативні соціальні установки сформовані радянською освітньою системою до самої можливості еміграції до іншої країни, суттєво обмежили кількість емігрантів у часи важких економічних та політичних трансформацій, що переживало

¹ Населення України. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71298

тодішнє українське суспільство. В той же час відкритість українських кордонів сприяла імміграції вимушених українських емігрантів та активних членів української діаспори з різних країн світу. Та все ж головним джерелом іммігрантів в ці роки стало переміщення осіб з пострадянського простору. Зазначені особи були етнічними українцями, які свого часу переїхали до Росії та інших країн пострадянського простору через роботу, військову службу, сімейні обставини і мали бажання повернутися на Батьківщину, але не було такої можливості. Процес розпаду СРСР та відновлення української незалежності сприяв поверненню цих осіб до України так як у той час побутувала така точка зору, що якщо не емігрувати в перші роки після розпаду СРСР, то в майбутньому це зробити буде значно складніше. Тому можна констатувати, що 1993 рік, це важкий рік для української економіки, але в той же час рік історичного максимуму за показником кількості населення і унікальний момент в українській історії, коли українське населення зросло за рахунок мігрантів, що прибули з інших країн. До цього періоду всі випадки щорічного позитивного сальдо в сфері населення були лише за рахунок внутрішньої міграції в рамках країн, де перебували українські території та за рахунок переваг показників народжуваності над смертністю. З соціологічної точки зору зазначений феномен зі зростання кількості населення за рахунок емігрантів можна назвати закінченням формування первинної моделі українського пострадянського суспільства. Особливість зазначеної моделі полягає в тому, що в структуру тодішнього українського суспільства увійшли майже всі бажаючі жити та розвивати українську державу.

Цікаво що в період найбільшого приросту населення, коли кількість громадян України наблизилась майже до цифри 53 млн, країна переживала велику економічну кризу. Так, А. Олешко зазначає, що «період 1991–1993 роки – це період прогресивного падіння ВВП. У цей період обсяг ВВП скоротився на 45,6%, рівень інфляції у 1993 році сягнув 10256% (найвищий показник у світі), відбулось знецінення грошових вкладень населення в Ощадбанку – у 610 разів, зниження реальних доходів населення – у 4,6 рази»¹. На нашу думку цей соціологічний парадокс можна пояснити тим, що серед громадян

¹ Олешко А.А. (2012). Генезис антикризового регулювання економіки України. Ефективна економіка. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_7_8

України в ці роки панував соціальний оптимізм і по-перше вони не очікували, що в країні з таким високим економічним та людським потенціалом можуть відбутися такі негативні для економіки трансформації. В той же час цей часовий період з 1992–1994 з високим рівнем соціального оптимізму змінився великим розчаруванням, яке потім вже не вдалось подолати у часи економічного підйому, і незважаючи на економічне відновлення та поліпшення системи соціального захисту тенденція до збільшення кількості осіб схильних до еміграції тільки збільшувалась.

Спираючись на теорію структурного функціоналізму, що була домінуючою в світовій соціологічній думці в 50–70 роки ХХ століття¹, можна згадану експозицію взаємозв'язку трансформації українських соціальних інститутів та міграційних процесів 90-их років ХХ століття описати як формування структури українського суспільства та соціальних інституцій. В той же час невиконання у повній мірі свого функціоналу багатьма соціальними інститутами призвело до значної кількості дисфункцій, які спричинили катастрофічні трансформації в сфері економіки та соціального захисту. В майбутньому структура українського суспільства модернізувалася під впливом соціально-економічних тенденцій розвитку як українського суспільства так і світового співтовариства, але під впливом соціальної пам'яті найбільш активні соціальні групи, представлені в рамках українського суспільства, втратили довіру у можливість реалізації в рамках кар'єрних сценаріїв на території України.

«Механізми та засоби трансляції соціально-історичної пам'яті забезпечують ретрансляцію здобутків окремих соціальних груп в сфері соціального капіталу»². Тому як показують подальші негативні тенденції виражені у постійному негативному міграційному сальдо українського суспільства, що набули перманентного характеру, починаючи з 1994 року елементом соціальної пам'яті українців стала недовіра до потенційних практик соціально-економічної та соціокультурної реалізації в рамках сучасного українського суспільства шляхом реалізації кар'єрних сценаріїв. Кілька десятиліть

¹ Парсонс Т. (1998). Система современных обществ. М.: Аспект-Пресс, 270 с.

² Позднякова-Кирбят'єва Е.Г. (2014). Механізми та засоби трансляції соціально-історичної пам'яті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія.* Том 3. С. 34–41.

ретрансляції в суспільстві позитивного розвитку через сценарії позитивного соціального розвитку через еміграцію як соціальну практику трансформувалося у соціальні установки. Зміст зазначених соціальних установок полягає у неможливості професійної та соціальної реалізації на території України і віра у високий потенціал самореалізації як окремої особистості, так і окремих соціальних груп.

На думку Т. Цимбал, «головним фактором еміграції є втрата людиною буттєвісного коріння, що відбувається внаслідок певних суб'єктивних та об'єктивних причин»¹. Експозиція колективного соціального досвіду українців на протязі 90-их років ХХ століття сприяла накопиченню негативного соціального досвіду українців через погіршення рівня життя, соціального комфорту та соціального самопочуття на фоні позитивних зразків соціальної та професійної реалізації знайомих закордоном. Підкріпленням зазначених соціальних орієнтирів на професійну реалізацію закордоном стала ретрансляція позитивного досвіду подібної форми соціальної реалізації через засоби масової інформації та рекламу послуг підприємців, які вели посередницьку діяльність в сфері працевлаштування закордоном.

Вектори трудової міграції за роки української незалежності суттєво змінилися. Якщо в 90-ті ХХ століття та в першій декаді ХХІ століття переважав російський напрям. Так за експертними оцінками міністерства Закордонних справ України на 2007 рік понад мільйон українців працювали на території Росії². Російський вектор трудової міграції українців пояснюються тим, що протягом 90-их років ХХ століття наші країни жили в єдиному соціокультурному полі. Зазначена ситуація може бути пояснена як тим, що пройшов досить невеликий проміжок часу після розпаду СРСР, так і агресивною інформаційною та соціокультурною політиками Російської Федерації. Популярність зазначеного вектору трудової міграції може бути поясненою ще й тим, що російська промисловість була тісно пов'язаною з українською і тому українські трудові мігранти не потребували трудової і соціокультурної адаптації. Альтернативними каналами трудової еміграції були західні сусіди України: Польща, Словаччина

¹ Цимбал Т. (2012). Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії. Київ-Кривий Ріг: Видавничий дім. С. 194.

² Крупка Л. (2008). Трудова міграція як індикатор соціального, економічного та політичного життя країни. *Науковий вісник*. Вип.1: «Демократичне врядування». С. 63.

та Угорщина з перспективою транзиту до Чехії, Німеччини та інших країн ЄС. Через популяризацію ідеї євроінтеграції серед українців, погіршення політичних та економічних відносин з Російською Федерацією та іншими країнами СНД, на фоні російської анексії Криму, та отримання безвізового режиму відбулася і зміна міграційного вектору. Хоча кількість мігрантів до Російської Федерації, у тому числі трудових, залишається достатньо високою, але все ж таки більшість українських трудових мігрантів сьогодні мігрують у пошуках роботи у Польщі та інших країнах «Вишеградської четвірки» і країн Західної Європи.

Особливості структуризації сучасного українського суспільства на фоні перманентних функціональних криз, які супроводжували становлення суспільних інституцій протягом всіх років української незалежності, призвели до соціального запиту на інтеграцію до європейського співтовариства. Ціною соціального конфлікту, що переріс у революцію гідності та окупацію окремих території Донбасу та Криму, вдалося його вдовольнити. Як показує дослідження проведене Міжнародною організацією з міграції (МОМ), «інтенсифікації транскордонної мобільності населення сприяло набуття Україною у червні 2017 р. безвізового режиму для поїздок до ЄС. Із червня 2017 р. по червень 2019 р. прикордонники зафіксували 42,6 млн перетинів громадянами України кордону з ЄС»¹. Як бачимо, результати засвідчують, що отримання безвізового режиму стало черговим «тригером» міграційної активності з боку українців. Тобто потенційний інтерес до міграції, що у певної частини населення не реалізовувався через бажання здійснити поїздку закордон, працевлаштуватися за межами України або отримати якісну освіту, одночасно став більш доступним і ним скористалися мільйони українців, що в результаті і збільшило кількість українських трудових мігрантів в європейських країнах, що підписали Шенгенську угоду.

Анексія Криму Російською Федерацією та військові дії в окремих територіях Донецької та Луганської областей сприяли актуалізації внутрішньої міграції, яка до цього мала лише два виражених вектора це центробіжне переміщення населення з регіонів до столиці та з сіл і невеличких містечок до обласних центрів. Метою зазначених

¹ МОМ (2019). Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf

переміщень був пошук кращих умов для життя та бажання соціально-економічної самореалізації. Поява великої кількості внутрішньо переміщених осіб стала значним соціальним викликом для сучасного українського суспільства. «Станом на 4 січня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 459 170 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим»¹. Зазначені особи опинилися в умовах гуманітарної катастрофи та вже 7 років налагоджують власний побут на території як Сходу та Півдня України, так і всіх регіонів України. На переміщення зазначених осіб вплинуло багато факторів, починаючи від наявності родичів в тому чи іншому населеному пункті, закінчуючи фізичною можливістю транспортувати членів родини. Незважаючи на всі складнощі пов'язані з переміщенням та соціальною реабілітацією внутрішньо переміщених осіб, можна стверджувати, що українське суспільство витримало цей складний іспит на зрілість соціальних інституцій і навіть змогло через перерозподіл трудових ресурсів забезпечити економічне зростання регіонів та окремих населених пунктів. Можна навіть стверджувати, що внутрішньо переміщені особи сприяли трансформації структури сучасного українського суспільства та активізували соціальну і підприємницьку діяльність десятків тисяч українців, що вели сталий та розмірений спосіб життя. До осіб, що прийняли активну участь у внутрішній міграції в період з 2014 по 2021 роки можна віднести і волонтерів, які навпаки покинули місця своєї постійної дислокації та беруть участь у відновленні, постраждалих від військових дій, населених пунктів Донецької та Луганської областей. Хоч у кількісних показниках зазначені цифри не співмірні, але слід зважати на те, що зазначені волонтери це люди з активною громадською позицією і наділені функціоналом так званих «агентів змін», що дає нам можливість розглядати їх діяльність як окремий соціальний феномен.

Еволюція сучасної української міграції містить вектор спрямований на те, що головною соціально-демографічною категорією, яка схильна до міграції, є молодь. На думку групи дослідників на чолі з У. Садовою, «нині Україна постала перед загрозою п'ятої хвилі

¹ Мінсоцполітики: Обліковано 1459170 внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-oblikovano-1-459-170-vnutrishno-peremishchenih-osib>

української міграції, яка на думку експертів (І. Марков та ін.), розпочалася з 10-х років XXI ст., охопила молодь, причому, перш за все, добре освічену, та на відміну від попередньої (економічної), вирізняється переходом до міграції населення як способу життя¹. Зазначений стан речей є продовженням впливу історичної соціальної пам'яті як батьків цих молодих людей, що вирішили емігрувати, так і наслідком можливості відвідувати інші країни з метою відпочинку та навчання. Зазначені практики сприяють тому, що для молоді перестають існувати мовні та логістичні бар'єри. Тобто для нових поколінь поїздки закордон з метою професійної реабілітації виглядають частиною їх повсякденності та є, за гіденсівською термінологією, «рутинною» соціальною практикою. В даному випадку, в рамках другої декади XXI століття, для української молоді поїздки закордон майже не чим не відрізняється від поїздки до інших регіонів України. Для молоді з прикордонних регіонів з Польщею, Словаччиною і Угорщиною, поїздки на Схід чи Південь країни може познайомити молодь з суттєво більшою кількістю гетерогенних соціокультурних практик, ніж закордон. Всі вище перелічені фактори свідчать проте, що з часом нівелювалися будь-які запобіжники, які стримували українську молодь від міграції у пошуках як тимчасової роботи, так і постійного проживання поза Україною.

За результатами репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні, що в 2019 році було проведено дослідниками «Університету банківської справи», молоді чоловіки більше схильні до міжнародної міграції, ніж жінки. До країн Європейського Союзу хочуть переїхати зі свого населеного пункту 23,1% молодих чоловіків, тоді як серед молодих жінок таких 19,9%². Подібна гендерна зумовленість до еміграції до інших країн української молоді, на нашу думку, пов'язана з тим, що чоловіки мають вроджений потяг до експериментів та новацій і це в повній мірі стосується і соціальної сфери. З іншого боку молоді жінки менш схильні до соціальних новацій через вроджену схильність турботи про дітей і збільшення соціальних ризиків, що продукує міграція, і це стримує включення потенційних міграційних практик до їх життєвих сценаріїв. В той же

¹ Садова У.Я. (2019). Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання. Львів. С. 8.

² Боярко І., Злуніцина Т., Морозова Н. та інші (2019). Аналітичний звіт з проведення репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи». С. 63.

час ХХІ століття це час масового подолання залишків соціального консерватизму та нового витку спіралі жіночої емансипації і тому гендерна зумовленість в сфері міграційної поведінки залишається актуальною, але має стійку тенденцію до нівелювання.

«Молодь віком від 20 до 24 років виявляє дещо більше бажання переїхати до країн Європейського Союзу, ніж молодь, що належить до наймолодшої вікової групи, відповідно – 30,1 та 16,3%. Молодь віком від 14 до 19 років (6,7%) більше, ніж молодь віком від 30 до 34 років (5,3%), хотіла б переїхати до іншої місцевості в Україні»¹. Молодь є неоднорідною соціально-демографічною групою і, як свідчать результати емпіричного дослідження є чітка вікова закономірність, що чим менший вік молоді, тим більше у неї бажання емігрувати з України. В той же час значна кількість молоді, що є старшою за 19 років, має бажання переїхати до іншого населеного пункту в рамках України. Зазначені тенденції свідчать проте, що молодь відчуває прогалини в українській молодіжній політиці через те, що вона не бачить механізмів власної соціальної та професійної реалізації. І через те, що активна стадія первинної та вторинної соціалізації проходила за відсутності трендів на еміграцію по всій країні з певними регіональними особливостями.

Незважаючи на те, що починаючи з 1993 року Україна має від'ємне міграційне сальдо, але в другій декаді ХХІ столітті вимальовуються дві чіткі тенденції активізації імміграції на територію України. Перша тенденція полягає в тому, що Україна отримала можливість залучити мігрантів з Білорусі, що не розділяють цінності сучасної білоруської держави, а це в більшості випадків є молоді та креативні люди, які можуть сприяти розвитку сучасної української держави. Через те, що сьогодні на території СНД є достатньо багато діючих авторитарних режимів і громадяни, що сповідують європейські демократичні цінності, шукають місце для своєї соціально-економічної реалізації. Достатньо велика кількість цих осіб емігрують до країн Східної та Центральної Європи. Україна також є одним з варіантів їх еміграційних сценаріїв, але, через відсутність зрозумілої міграційної політики щодо цих осіб з боку української держави, лише невелика частина приймає остаточне рішення емігрувати саме до нашої країни.

¹ Там само. С. 65.

Важливим трендом 2021 року став арабський туризм. Велика кількість арабських туристів відпочила на курортах карпатського регіону. За приблизними оцінками експертів українська економіка отримала не менш 40 мільйонів доларів від зазначеної категорії туристів¹. Арабські туристи, після зазначеного відпочинку, почали активні консультації з приводу купівлі нерухомості в Україні і навіть, у випадку прийняття закону про подвійне громадянство, розмірковують про отримання українського паспорту. Поки ця тенденція, тільки зароджується, але зважаючи на те, що вона базується на таких факторах як прийнятність української туристичної та побутової інфраструктури і прийнятність клімату. Це свідчить про те, що Україна в перспективі може перетворитися на пріоритетну країну для кліматичних мігрантів, що в довгостроковій перспективі може сприяти міграції кількох мільйонів мігрантів з країн Азії та Африки.

Незважаючи на всі перелічені нами фактори привабливості України для потенційних мігрантів слід сказати, що головним фактором досягнення позитивного міграційного сальдо є зменшення кількості українських емігрантів. Для цього слід застосувати на практиці технологію соціального діалогу між владою та представниками всіх елементів структури сучасного українського суспільства. Це один з пріоритетних напрямів для напрацювання дорожньої карти подальшого розвитку української держави, без якого не можливо підтримувати високий рівень соціального самопочуття та комфорту, що ставить під загрозу саме існування української держави в майбутньому. Другим фактором збалансування міграційного сальдо можна визначити впровадження ліберальної міграційної політики, яка б дозволяла швидко отримати українське громадянство та відкрити власну справу. Крім того, зазначена міграційна політика може передбачати заохочення до міграції певних категорій населення та фахівців, яких бракує сьогодні в Україні. Важливим пріоритетом, під час запровадження нової міграційної політики в Україні, треба приділити створенню умов для імміграції українських діаспорян. Європейська міграційна криза, що перманентно нагадує про себе в різних країнах європейських країн, через біженців могла б бути

¹ Коломоєць Д. (2021). 40 мільйонів доларів у державну казну. Як араби підняли туристичний бізнес України. URL: <https://suspilne.media/159200-40-miljoniv-dolariv-u-derzavnu-kaznu-akarabi-pidnali-turistichnij-biznes-ukraini/>.

використаною Україною для збільшення населення, відпрацювання соціальних технологій міжнаціональної та міжетнічної комунікації, отримання додаткових людських ресурсів, стимулювання попиту на товари і послуги в рамках національної економіки та залучення додаткових міжнародних коштів в рамках міжнародної технічної допомоги.

IV. ВИСНОВКИ

Розглядаючи українські актуальні міграційні процеси скрізь призму соціологічного знання, ми прийшли до таких висновків.

1. Інститут міграції в рамках українського суспільства має давні традиції, що відображаються у чотирьох її хвилях. Сьогодні ми спостерігаємо активну фазу її чергового етапу, який почався після отримання Україною безвізового режиму перетину кордону з країнами ЄС.

2. Особливістю сьогоднішніх міграційних реалій є те, що сьогодні найпоширенішою формою міграції є трудова. Незважаючи на те, що трудові мігранти з циклічною періодичністю повертаються до України і члени їх родини не покидають територію України фізично, можна засвідчити і те, що трудова міграція це плацдарм для реалізації класичних міграційних сценаріїв.

3. Протягом всього часу української незалежності спостерігається зміна вектору міграційних вподобань українців. Напрямок цього вектору змістився з Росії та країн СНД в сторону країн ЄС та Північної Америки.

4. Внутрішня міграція, після анексії Кримського півострова Російською Федерацією та втрати Україною контролю за окремими територіями Донецької та Луганської області, стала новою особливістю міграційних процесів в Україні.

5. Однією з негативних тенденцій сучасних міграційних процесів в Україні є висока зацікавленість до міграції української молоді, що загрожує українській національній безпеці через втрату людського потенціалу та ресурсів для економічного розвитку країни.

6. Через посилення авторитаризму на території країн пострадянського простору та збільшення кількості потенційних кліматичних мігрантів, в Україні з'явився шанс стимулювання міграції до українських міст і селищ мігрантів з країн СНД, що сповідують європейські демократичні цінності, та заможних громадян арабського світу, що

шукають можливість мати нерухомість та проводити значну частину часу в країнах з помірним кліматом.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Боярко І., Злуніцина Т., Морозова Н. та інші (2019). Аналітичний звіт з проведення репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 92 с.
2. Гидденс Э. (2005). Устроение общества: Очерк теории структуризации. М.: Академический проект, 528 с.
3. Коломоець Д. (2021). 40 мільйонів доларів у державну казну. Як араби підняли туристичний бізнес України. URL: <https://suspilne.media/159200-40-miljoniv-dollariv-u-derzavnu-kaznu-ak-arabi-pidnali-turistichnij-biznes-ukraini/>
4. Крупка Л. (2008). Трудова міграція як індикатор соціального, економічного та політичного життя країни. *Науковий вісник*. Вип. 1: «Демократичне врядування». URL: <http://zvukraine.lviv.mobi/?p=3303>
5. МОМ (2019). Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf
6. Мінсоцполітики: Обліковано 1459170 внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-oblikovano-1-459-170-vnutrishno-peremishchenih-osib>
7. Населення України. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71298
8. Олешко А.А. (2012). Генезис антикризового регулювання економіки України. *Ефективна економіка*. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_7_8
9. Парсонс Т. (1998). Система современных обществ. М.: Аспект-Пресс, 270 с.
10. Позднякова-Кирбят'єва Е.Г. (2014). Механізми та засоби трансляції соціально-історичної пам'яті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія*. Том 3. С. 34–41.
11. Трощинський В., Шевченко А. (1999). Українці в світі. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 352 с.
12. Садова У.Я. (2019). Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання. Львів, 110 с.
13. Цимбал Т. (2012). Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії. Київ-Кривий Ріг: Видавничий дім, 396 с.

REFERENCES

1. Boiarko I., Zlunitsyna T., Morozova N. et al. (2019). Analytychnyi zvit z provedennia reprezentatyvnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia stanovushcha molodi v Ukraini [Analytical report on conducting a representative sociological study of the situation of youth in Ukraine]. Kyiv, University of Banking Affairs [in Ukrainian].
2. Hyddens E. (2005). Ustroenye obshchestva: Ocherk teoryy strukturatsyy [The Structure of Society: An Essay on the Theory of Structuration]. Moscow: Akademicheskyyi proekt [in Russian].
3. Kolomoiets D. (2021). 40 milioniv dolariv u derzhavnu kaznu. Yak araby pidnyali turystychnyi biznes Ukrainy [40 million dollars to the state treasury. How the Arabs raised the tourism business of Ukraine]. URL: <https://suspilne.media/159200-40-miljoniv-dollariv-u-derzavnu-kaznu-ak-arabi-pidnali-turistichnij-biznes-ukraini/> [in Ukrainian].

4. Krupka L. (2008). Trudova mihratsiia yak indyktor sotsialnoho, ekonomichnoho ta politychnoho zhyttia krainy [Labor migration as an indicator of the social, economic and political life of the country]. *Naukovyi visnyk*. No 1: «Demokratychnе vriaduvannia». URL: <http://zvukraine.lviv.mobi/?p=3303> [in Ukrainian].
5. IOM (2019). Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty [Migration in Ukraine: figures and facts]. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf [in Ukrainian].
6. Minsotspolityky: Oblikovano 1 459 170 vnutrishno peremishchenykh osib [Ministry of Social Policy: 1,459,170 internally displaced persons have been accounted for]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-oblikovano-1-459-170-vnutrishno-peremishchenih-osib> [in Ukrainian].
7. Naselennia Ukrainy. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Population of Ukraine. Encyclopedia of modern Ukraine]. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71298 [in Ukrainian].
8. Oleshko A.A. (2012). Henezys antykryzovoho rehuliuвання ekonomiky Ukrainy [The genesis of anti-crisis regulation of the economy of Ukraine]. *Efficient economy*. No 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_7_8
9. Parsons T. (1998). Systema sovremennykh obshchestv [The system of modern societies]. Moscow: Aspekt-Press [in Russian].
10. Pozdniakova-Kyrbiatieva E.H. (2014). Mekhanizmy ta zasoby transliatsii sotsialno-istorychnoi pamiaty [Mechanisms and transmission of social and historical memory]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Fylosofiya. Kulturolohiya. Polytolohiya. Sotsyolohiya*. Vol. 3. pp. 34–41 [in Ukrainian].
11. Troshchynskyi V., Shevchenko A. (1999). Ukraintsi v sviti [Ukrainians in the world]. Kyiv, Alternatyvy [in Ukrainian].
12. Sadova U.Y. (2019). Ukrayinska mihratsiia v umovakh hlobalnykh i natsionalnykh vyklykiv XXI stolittya: naukove vydannya [Ukrainian migration in the conditions of global and national challenges of the 21st century: scientific edition]. Lviv [in Ukrainian].
13. Tsymbal T. (2012). Fenomen emihratsii: dosvid filosofskoi refleksii [The phenomenon of emigration: experience of philosophical reflection]. Kyiv-Kryvyi Rih: Vydavnychi dim [in Ukrainian].